

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Χ. Σταμούλης, *Κάλλος τό ἅγιον*, (ἐκδ. Ακρίτας) Αθήνα 2005².

Α. Ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου “*Κάλλος τό ἅγιον*” Χρυσόστομος Σταμούλης (στό ἐξῆς Χ.Σ.) ἤδη ἀπό τόν πρόλογο δίνει τό περιεχόμενο τῶν ἐνδιαφερόντων του. Κάνει κατανοητό ὅτι θά πλεύσει τό συγγραφικό του ταξίδι ὀλιστικά, δίχως τό δίλημμα Ἀνατολή-Δύση νά τόν προκαταβάλλει (σ. 13). Ἐτσι, πιστεύω, δέν ξεκινᾶ τήν ἐργασία του μέ μία γνωστή κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες στή θεολογική σκέψη τοῦ τόπου μας προκατάληψη. Ἀντιθέτως, ξεκινᾶ μέ μία ἐποπτική προοπτική καί, ἐφόσον ἡ ὀλιστική σκέψη εἶναι κατά τῆς προκατάληψης, ὑπογραμμίζει ἐξαρχῆς καί στηλιτεύει μ’ αὐτή του τή διευκρίνιση τόσο τήν ἐπιστημονική ὅσο καί τήν ὁμολογιακή προδιάθεση. Ὁ αἰσθητικός λόγος εἶναι γιά τόν Χ.Σ. λόγος ὑπαρξιακός (σ. 14 ἐξ.). Καί αὐτό σημαίνει γιά τόν ἴδιο τόν συγγραφέα τόν λόγο (τῆς) ἐμπειρίας, ὅπου δέν χωρᾶνε οἱ διασπάσεις, οἱ ὁποῖες καλλιεργοῦνται στόν τόπο τῆς (αὐτονομημένης ἀπό τόν ἐμπρακτο βίω) θεωρητικῆς διανόησης.

Ἦδη ἀπό τή σ. 16 λειτουργεῖ ἡ δογματολόγος ἐπιχειρηματολογία, δηλ. ἡ αἰσθητική τοῦ *σαρκωμένου Λόγου*, ὄχι ὡς ἠθικοσυναίσθηματικό γεγονός, ἀλλά ὡς παράδοξο. Ἀπό μία τέτοια προοπτική καί ἡ διαίρεση δόγματος-αἰσθητικῆς μόνο ὡς *κατάπτωση* μπορεῖ νά θεωρηθεῖ, καί θεωρεῖται ὄντως ἔτσι ἀπό τόν Χ.Σ., ἀλλά καί ὡς ἀπαξίωση τοῦ εὐρους τῆς δογματικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία δεκαετίες τώρα δέν ἔχει πάψει στόν χώρο μας νά ὑποφέρει ἀπό τούς “τεχνολόγους τοῦ δόγματος”. Τό παράδοξο ἀποτελεῖ καί τό χαρακτηριστικό τῆς ὀρθόδοξης ἀγιότητας, ἡ ὁποία εἶναι ἀνοιχτή στήν ἐκπληξη (σ. 20), ὅπως ἀνοιχτή στόν αὐτοπροσδιορισμό εἶναι μία ὑγιῆς Ὀρθοδοξία (σ. 21). Ὁ Χ.Σ. ταπεινά θέτει τόν στόχο του καί μᾶλλον θέλει νά πεί πῶς ὅσα ὁ ἴδιος θά ἐκθέσει δέν εἶναι στήν οὐσία καινούργια. Αὐτή εἶναι, θεωρῶ, ἡ πρωτοτυπία τοῦ Χ.Σ. ἤ, μᾶλλον, ἔτσι ξεκινᾶ κανεῖς τίς εἰλικρινεῖς θεολογικές δημιουργίες.

Α. 1. Μέ ταπεινό λοιπόν, ἀλλά καί εὐθέως πνεῦμα, ὁ Χ.Σ. (σ. 27

έξ.) τίθεται πρώτ' ἀπ' ὅλα ἐνώπιον τῆς ἀποψῆς τοῦ Κ. Ζουράρη (στό ἐξῆς Κ.Ζ.) ὅτι δέν ὑπάρχει αἰσθητική στά ὄρια τῆς καθ' ἡμᾶς Ανατολῆς. Ὁ ὄρος πού ὁ Κ.Ζ. χρησιμοποιεῖ εἶναι *φιλοκαλία*. Τό πρόβλημά του εἶναι, ὅμως, ὀρολογικό καί τεχνικό, ὥστε τελικά νά ξεφεύγει ἡ οὐσία πάνω σέ ἐπιφανειακές ὀρολογικές καί τεχνικές διακρίσεις. Πράγματι, ἡ ἀρχή, τόσο τοῦ Κ.Ζ. ὅσο καί τοῦ Γ. Σεφέρη εἶναι πῶς δέν ἀνήκουμε στή Δύση, ἀλλά στήν Ανατολή (σ. 31). Ὅμως ὁ Χ.Σ. θέλει νά βγάλει ἔξω τόν ποιητή (Γ. Σεφέρη) ἀπό τό δίπολο, ψάχνοντας τήν οὐσία κι ὄχι τήν τεχνική ὀρολογία ἢ τούς τεχνητούς διαχωρισμούς. Δέν θά κουράσω τόν ἀναγνώστη μου μέ εἰδικές ἀναλύσεις καί ἀναφορές. Ἀπό κριτική ἀποψη ἔχει σημασία ὅτι ὁ Χ.Σ. ἀνιχνεύει στήν ἐκφραση τοῦ Κ.Ζ. πῶς ἡ ἀπό μέρους τοῦ σοφοῦ πολιτειολόγου προσέγγιση Δύσης-Ανατολῆς γίνεται μέ "ιδεολογικό τρόπο" (σ. 35). Πέρα ἀπό αὐτό ὅμως στόν Κ.Ζ. καταλογίζεται καί ἐπιστημονική ἀσυνέπεια, ὅταν στή σ. 39 δείχνει ὁ Χ.Σ. σαφῶς ὅτι ἡ ὀρολογία δέν χρησιμοποιεῖται μέ ἀκρίβεια ἀπό τόν Κ.Ζ. (σ. 39). Ἐξάλλου, ἡ ἀρνηση τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ μέσα ἀπό τόν ἑτεροπροσδιορισμό (σ. 49) εἶναι ἡ ἐπιστημονική καί ὑπαρξιακή ἀγωνία, μέσα ἀπό τήν ὁποία ὁ Χ.Σ. ἐπιχειρεῖ τήν κριτική του.

Τονίζει, λοιπόν, πῶς ὅ,τι γίνεται αὐτοσκοπός κινδυνεύει στήν ἀλλοτρίωση, στόν μηδενισμό, στήν ἀνυπαρξία (σ. 43). Καί αὐτοσκοπός δέν πρέπει νά γίνει ἡ μονομέρεια, ὅπως ἐδῶ ἡ ὀρολογική μονομέρεια, ἡ ὁποία, καθώς ἀποδεικνύει ὁ Χ.Σ., δέν βγαίνει ἀπό τήν ἐξέταση τῶν κειμένων τοῦ Σεφέρη (σσ. 48-49). Οὔτε ὁ δρόμος τῆς αὐτοσυνειδησίας μέσα ἀπό τόν ἑτεροπροσδιορισμό εἶναι ἀσφαλῆς δρόμος. Αὐτή τή διαπίστωση ὁ Χ.Σ. τήν προβάλλει ὡς σεφερικό σκέπτεσθαι (σ. 49) ὅπως προβάλλει καί τό συμπέρασμα πῶς, ἂν ὁ Κ.Ζ. εἶχε ἐρμηνεύσει σαφῶς τόν Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη στό ἐρώτημα "ἀναίσθητη φιλοκαλία ἢ φιλόκαλη αἰσθητική", σαφῶς καί θά διάλεγε τό δεύτερο σκέλος, δηλ. τῆς αἰσθητικῆς μέ ἀναφορά καί νόημα, ὅπως σαφῶς μέ νόημα συμπεραίνει ὁ Χ.Σ. στή σ. 53.

A. 2. Ἡ ἐπιλογή τώρα τοῦ Ἡμερολογίου τοῦ Σμέμαν ἀπό τόν Χ.Σ. δέν εἶναι τυχαία. Δείχνει τήν ἔμφαση πού θέλει νά δώσει ὁ Χ.Σ. ὄχι στή θεολογία τοῦ γραφείου, ἀλλά στή ζωσα θεολογία τοῦ ἀγωνιῶντος ἀνθρώπου. Αὐτό σημαίνει θεολογία ἐν ἐξελίξει (σσ. 54-55), μία θεολογία πού ἐπιμένει στήν ὁμορφιά τοῦ κόσμου καί στή βιωματική ἀλήθεια ὅτι ἡ ὁμορφιά τῆς φύσης ἀναφέρεται στούς ἄλλους (σ. 59). Ὁ Χ.Σ. βρῖσκει τή φιλοκαλία στόν Σμέμαν μέσα στό ὀλιστικό του πνεῦμα, στό γεγονός ὅτι ὁ Ρώσος δέν θέλει τίποτε πού ἀφορᾶ τήν ἐνότητα νά πάει χαμένο (σ. 61). Καί στόν Σμέμαν ὁ Χ.Σ. ἀναζητᾶ καί τονίζει τήν ὀρθόδοξη παραδοξολογία (Ὁ Σμέμαν τή λείει ἀντινομία καί ὁ Χ.Σ. ἀμφισημία) (σ. 62). Ἄν θέλει κανεῖς νά κατανοήσει τήν αἰσθητική ἔννοια τῶν ἀντιθέτων μπορεῖ νά δεῖ

π.χ. τό (ρητορικό) ἐρώτημα “ἀσκητικός χριστιανισμός ἢ μυστικός χριστιανισμός” (77 ἐξ.). Γίνεται σαφές σιά λεγόμενα τοῦ Χ.Σ. πώς μία διαλλακτική θεολογία εἶναι μάλλον ἢ αισθητική φιλόκαλη θεολογία. Καί στίς ἀναφορές ἐδῶ στόν Σμέμαν ὁ ἀναγνώστης λαμβάνει αὐτό τό μή διαιρετικό μήνυμα πού σελίδα μέ σελίδα χιτίζει ὁ Χ.Σ. Ἐτσι, σ’ ἓνα ἄλλο σημαντικό στοιχεῖο πού θά στεκόμασταν μέ ιδιαίτερη προσοχή εἶναι ἡ σχέση τοῦ θανάτου μέ τήν αισθητική, ὅταν ὁ Χ.Σ. τονίζει ἀπό τόν π. Σμέμαν πώς ὁ θάνατος προσδιορίζει τή ζωή (σ. 84). Ὁ θάνατος ὑπάρχει, ὅπως λέγεται, γιά νά θριαμβεύσει ἡ ζωή (σ. 87). Αὐτό εἶναι μία δογματική ἀλήθεια, ἡ ὁποία συνδέεται στενά μέ τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ μή ὄντος καί τήν ἀναφορά του στόν Θεό. Μία θεολογία πού ἐκτιμᾷ αὐτή τή δογματική ἀλήθεια δέν μπορεῖ νά μήν συνάγει τά διεστώτα, δέν μπορεῖ νά μήν καταλαβαίνει ὅτι ὁ μόνος πραγματικά θανατηφόρος ἐχθρός εἶναι ἡ ἁμαρτία καί ἡ διαίρεση πού αὐτή προκαλεῖ (σ. 100).

Α. 3. Τρίτος στή σειρά ἀπό τοὺς νεότερους στοχαστές καί θεολόγους πού ἐξετάζεται (σ. 103 ἐξ.) εἶναι ὁ ἀείμνηστος δογματολόγος τῆς Θεσσαλονίκης Ν. Ματσούκας. Στόν Ν. Ματσούκα (στό ἐξῆς Ν.Μ.) ὁ Χ.Σ. βρίσκει καί τονίζει τήν ἔλλειψη τῆς θεολογικῆς ἀποκλειστικότητας καί τήν ἔντονη ὑπαρξη μιᾶς ἐνωτικῆς ματιᾶς (σ. 103 ἐξ.), ὅπου δέν χωρᾷ ἡ κλειστή ἀντιπαράθεση μεταξύ Δύσης-Ανατολῆς (σ. 107 ἐξ.). Ὁ Ν.Μ. στάθηκε πράγματι ἐναντίον τοῦ βολέματος σέ παρατάξεις καί σχετικά μέ τήν Ανατολή δέν τή θεώρησε ὡς ἄρνηση καί ἐναντίωση στή Δύση (σ. 109). Συνδέοντας τή σκέψη τοῦ Ν.Μ. μέ τόν Σμέμαν, ὁ Χ.Σ. ἐπανέρχεται στόν σημαντικό ὄρο “ἀντίφασις”, τονίζοντας ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου ἀπό τόν μηδενισμό εἶναι ἐξαιτίας τῶν ἀντιφάσεων, ἀντιφάσεων (ἐγώ θά τό πῶ παραδόξου) πού λειτουργεῖ στό πλαίσιο τῆς ἐνότητας (σσ. 119-120). Σχετικά μέ τόν Ν.Μ. ὁ Χ.Σ. κινεῖται γύρω ἀπό τόν κεντρικό ἀξονα ὅτι ὁ μέγας αὐτός δογματολόγος τῆς ἐποχῆς μας θεολογεῖ μέ τρόπο ὀλιστικό (σ. 128). Γιά νά καταλάβει κανεῖς τί εἶναι πραγματικά καλό καί κακό, κατά Ν.Μ., χρειάζεται ἡ ἀσκητική γυμνασία τοῦ θείου ἐραστή (σσ. 130-131). Δέν θά πῶ ἐδῶ περισσότερο γιά τόν Ν.Μ.¹. Εὐτυχῶς πού ὁ ἀείμνηστος δογματολόγος ἔζησε καί διάβασε αὐτό τό βιβλίο (1η ἐκδοση), μέ βάση τό ὅποιο τοῦ εἶπα σέ προσωπική συζήτηση ὅτι μπορεῖ νά ἀναφωνήσει εὐχάριστα ὡς δάσκαλος “νῦν ἀπολύεις τόν δούλον σου δέσποτα”! Συνεχιζῶ νά πιστεύω καί ἐπιμένω

1. Περισσότερα γιά τήν δογματική καί οἰκουμένη σκέψη τοῦ Ν.Μ. βλ. Ι. Γ. Κουρεμπελές, *Δόγμα καί Οἰκουμένη στή θεολογική σκέψη τοῦ Ν. Ματσούκα, στό Ἐπιστ. Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ (Τμ. Θεολογίας) 14 (2004) σσ. 115-149.*

σέ αυτή τή φράση, τιμώντας τή γένεση απογόνων τοῡ ἐπιστήμονα καί δασκάλου Ν.Μ., διότι θεωρώ πράγματι τόν Χ.Σ. ἕναν πολύ καλό γνώστη τῆς θεολογικῆς σκέψης τοῡ αἰμνηστοῦ Ξανθιώτη, ἀλλά καί συνεχιστή αὐτῆς τῆς δογματικῆς-ἀδογματιστῆς νοουτροπίας, πού ἔκανε πολλούς μὴ θεολόγους νά ἀγαπήσουν τή θεολογία.

Β. 1. Στό 2ο κεφ. ὁ Χ.Σ. ἔρχεται στίς στιγμές τίς πατερικῆς θεολογίας πού μιᾶ γιά τήν ὁμορφιά, τήν ὠραιότητα, τό κάλλος, τό ὁποῖο ἐξαρχῆς ἀντιπαρά τίθεται στή διαβολική διάσπαση τῆς ἐνότητας τοῡ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό (σ. 136). Ἡ δογματική ὁρολογία δέν φαίνεται μέ τό πρῶτο διάβασμα. Ὁ Χ.Σ. καταφέρνει ἐδῶ πολύ δύσκολα ὁρολογικά θέματα νά τά ἐνδύσει σέ μία ζωντανή γλώσσα, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νά μὴν αισθάνεται ὅτι διαβάζει ἕνα τεχνικό μελέτημα δογματικῆς ἢ μία ἐπιστημονική μελέτη πού δέν ἐνδιαφέρεται γιά τό δέσιμο τῆς ἐπιστήμης μέ τήν κοινωνία καί τίς σύγχρονες ἀνθρώπινες ἀγωνίες. Τριαδολογία (σ. 136), κοσμολογία (σ. 137), διάκριση οὐσίας-ἐνέργειας (σ. 137), ἀντίθεση στόν ὀρισμό τῆς σχέσης Θεοῦ-ἀνθρώπου (σ. 138) εἶναι ἐπί παραδείγματι πράγματα πού περνᾶνε χωρίς ὁρολογικές συμφορήσεις μόνο σέ δύο σελίδες (σσ. 136-138). Κι ὅταν (σ. 141 ἔξ.) εἰσέρχεται ὁ Χ.Σ. σέ δύσκολες δογματικές ὁρολογίες μέ κριτικό πνεῦμα, ὁ ἀναγνώστης δέν μένει μέ τήν ἐντύπωση πῶς ὁ Χ.Σ. παλεύει μέ ὁρολογικά φαντάσματα. Ὁ ἀναγνώστης σίγουρα θά βρεῖ πάντα, ἀκόμη κι ἀπό τήν ἐξέταση ἑνός δύσκολου συγγραφέα, ὅπως τοῡ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη, τό κεντρικό νόημα, ὅπως στή σ. 146 πού λέει συμπερασματικά ὅτι *“καλό εἶναι αὐτό πού μετέχει στό κάλλος, ἢ κτιστή πραγματικότητα, καί τό κάλλος ἢ μετεχόμενη καλοποιός αἰτία ὄλων τῶν καλῶν, ὁ ἄκτιστος τριαδικός Θεός”*.

Ἐξάλλου, πρέπει νά τονίσουμε ὅτι ἡ θεολογική ἀνάπτυξη αὐτοῦ τοῡ β' κεφαλαίου ἔχει στέρεες πατερικές ἀναφορές γιά τό κάλλος. Εἰδάλλως τί λόγο θά εἶχε ὁ Χ.Σ. νά μιᾶ γιά *“ἀγαθουργία”* καί *“δικαιοσύνη”* καί νά διευκρινίζει πῶς ὁμορφιά δέν εἶναι ἡ ἠθική ζωή, ἀλλά ἡ ἔνωση μέ τόν Θεό (σσ. 162-163); Ἄν ὁ Χ.Σ. εἶχε στήσει τή δογματική τοῡ ἔκφραση μόνο σ' ἕνα κεφάλαιο τῆς δογματικῆς, ὅπως ἔχουμε συνηθίσει ἀπό τή σύγχρονη βιβλιογραφία, δέν θά *“λεγε, κατὰ τή γνώμη μου, πολλά γιά τήν ὁμορφιά. Λέει τά πάντα, ἐπειδή κινεῖται ἐποπτικά στήν ὀρθόδοξη δογματική διδασκαλία. Ἔτσι, γιά νά πούμε ἀκόμη ἕνα παράδειγμα, θά δεῖ κανεῖς πόσο μεθοδευμένα τοποθετεῖ τή σχέση τοῡ κάλλους μέ τή Χριστολογία, τονίζοντας πλέον τώρα μέ νόημα ὄχι ἀπλά τήν ἐνεργειακή, ἀλλά τήν ὑποστατική σχέση τοῡ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό (σσ. 166-167).*

Ἡ θεολογία ὡς ἡ πραγματική τέχνη (σ. 172) καί ἡ πτώση τοῡ ἀνθρώπου ὡς πτώση ἀπό τή σχέση μέ τόν Θεό διευκρινίζονται

ἐπαρκῶς, γιά νά γίνει κατανοητό τί σημαίνει ἡ ἔνδυση τοῦ Χριστοῦ ἀπό μᾶς. Ἐδῶ σ' αὐτές τίς σελίδες νόμισα στήν ἀρχή πῶς "ἀνακάλυψα" ἕνα κενό. Λεῖπει ἡ εὐχαριστιακή μετοχή, εἶπα, πρὸς στιγμήν. Ὅμως, πιό κάτω (σ. 199) δέν ἀφήνει ὁ Χ.Σ. τίς γνώσεις του στόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας νά πᾶνε χαμένες, δέν ἀφήνει δηλ. ἀπ' ἐξω τήν ὁμορφιά τῆς θείας καλλιέργειας τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν κατά σάρκα ὠραία μετοχή του στόν Θεό Λόγο. Κι ὅλα εἶναι βέβαια δεμένα μέ τή Σωτηριολογία, τόσο ὥστε νά ξεσπᾶ ὁ συγγραφέας σ' ἕνα σημεῖο: "Ὁ ἄνθρωπος τῆς Ὀρθοδοξίας ἡ σώζεται ὀλόκληρος ἢ δέν σώζεται καθόλου. Μεσοβέζικες λύσεις δέν υπάρχουν". Στά περὶ τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου ὁ Χ.Σ. δέν χαρίζει τίποτα στή διαίρεση. Ὅλος ὁ ἄνθρωπος ἔχει τήν ἀναφορά του στόν Θεό ἀκόμη καί ἡ παρεξηγημένη φαντασία (σ. 184 ἐξ.)! Λέει λοιπόν στή σ. 194: "Ἐὐτυχῶς, μέ ἄλλα λόγια, πού ὑπάρχει ἡ φαντασία καί γνωρίζουμε Χριστό καί τριαδικό Θεό". Νά μία ἀκόμη φορά πού ὁ Χ.Σ. δείχνει σαφῶς ὅτι τὰ πράγματα ἔχουν σημασία κι ὅτι δέν ζυγομαχοῦμε θεολογικά ἐπὶ ὀνομάτων.

B.2. Αὐτό ἄλλωστε ἐνδιαφέρει τόν Χ.Σ., ὅταν ἔρχεται σέ ἀντιπαράθεση μέ τίς φιλοπλατωνικές ἀπόψεις τοῦ Χ. Γιανναρά, ὁ ὁποῖος φαίνεται νά θεωρεῖ τή φύση δυνάστη τοῦ προσώπου (σ. 220 ἐξ.). Ὅσον ἀφορᾶ τό θέμα τῆς κτισιολογίας, ὁ Χ.Σ. ἐντοπίζει τό πρόβλημα στό γεγονός ὅτι ἀπό εἰδωλολατρικό φόβο ἀφαιρεῖται τό νόημα τῆς κτίσης (σ. 230). Ὁ ἀνάλητος ἄνθρωπος εἶναι αὐτός πού δέν γνωρίζει στήν κτίση τό ἔργο τοῦ δημιουργοῦ (σ. 251). Ὁ Χ.Σ. στήν παράγραφο αὐτή ἐκφράζει τήν ἀνάγκη νά μὴ χαριστεῖ τό παραμικρό στίς ἀκρότητες οὔτε τοῦ παγανισμοῦ οὔτε τοῦ δυαλισμοῦ. Καί βέβαια αὐτές οἱ ἀκρότητες δέν εἶναι μόνο ἀρχαίες· εἶναι καί σημερινές, ἀν ἀναλογιστοῦμε ὅτι σύγχρονοι μελετητές τοῦ δόγματός μᾶς ἀφήνουν ἀπαντητικό κενό στό ἐρώτημα γιατί δημιούργησε ὁ Θεός τόν κόσμον (σ. 234). Ὁ Χ.Σ. δείχνει σέ αὐτό τό σημεῖο ἐμφανῶς ὅτι δέν χωρᾶ στόν νοῦ του μία δεσμευτική ἐκκλησία, πού δέν εἶναι σωστικός χώρος τῆς ὅλος ὁ κόσμος.

B.3. Δέν εἶναι τυχαῖο λοιπόν πού ὁ Χ.Σ. διαλέγει τόν Ν.Γ. Πεντζίκη, γιά νά μιλήσει γιά τὰ ὄρια τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Χ.Σ. καί μόνο μ' αὐτό ἀποδεικνύει τήν ἀναζήτηση τῆς ἀγιοσύνης μακριά ἀπό τή στατικότητα καί ὁποιοῦ εἶδους (θεολογική) ἀποκλειστικότητα. Ἡ ἀκροθαλασσιά τελικά εἶναι ἐκκλησία καί διηγείται δόξα Θεοῦ (σ. 252). Προσέξτε! Ὅχι ἡ ἀκρότητα, ἀλλά ἡ ἀκροθαλασσιά εἶναι (κι αὐτή) Ἐκκλησία. Πιστεύω ὅτι μ' αὐτό τονίζει ὁ Χ.Σ. ὅτι δέν υπάρχουν ἀφέντες στήν Ἐκκλησία, πού ὀρίζουν τί αὐτή εἶναι καί τί δέν εἶναι, κατά τό δοκοῦν. Τό μόνο πού δέν μπορεῖ νά εἶναι ἐκκλησία εἶναι ὅ,τι ἀποκλείει τήν ὄραση τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ. Αὐτό πρέπει νά ξέρει κανεῖς. Καί αὐτό εἶναι ἀρκετό!

B.4. Κατά τήν ἀναφορά του στόν γέροντα Σωφρόνιο τοῦ

Ἔσσεξ ὁ Χ.Σ. ἐπικεντρώνει τό ἐνδιαφέρον του στή σχέση μνήμης τοῦ θανάτου μέ τή ζωγραφική, τό πάθος, ὅπως λέει ὁ Χ.Σ., τοῦ πατρός Σωφρονίου (σ. 268). Σίγουρα θά μπορούσε κανεῖς μέ τήν πρώτη ματιά νά ἐπικρίνει τόν Χ.Σ. ὅτι ἡ ἀναλυτικότερη ἀναφορά του στίς τρεῖς, ὅπως τίς χωρίζει περιόδους τῆς ζωῆς τοῦ γέροντος, εἶναι πλατιασμός (σ. 269 ἔξ.). Ὅμως δέν εἶναι ἀσήμαντες αὐτές οἱ ἀναφορές, ὅταν πρόκειται κανεῖς νά φωτίσει τά βιώματα μέ τά ὁποῖα δένεται ἡ πνευματική ἀγωνία τοῦ γέροντα, ὅπως ἡ βίωση τῆς τραγικότητος τοῦ πολέμου (σ. 275) καί ἡ ἐναγώνια πάλη γιά τήν εὐρεση τοῦ ὠραίου. Ὁ Χ.Σ. ψάχνει ἐδῶ τή μνήμη τοῦ θανάτου καί τήν πνευματική της σημασία στίς ὑπαρξιακές ἀναζητήσεις τοῦ γέροντα. Πολύ ὠραία σ' ἐνα σημεῖο λέει σχετικά μ' αὐτές τίς ἀναζητήσεις πού κάνει ὁ γέροντας στα βᾶθη τοῦ εἶναι: *“Δέν ἐπρόκειτο οὐσιαστικά γιά ἀνακάλυψη τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἡ ἀνακάλυψη τοῦ κενοῦ πού γεννᾷ ἡ ἀπουσία του”* (σ. 278). Εἶναι πολύ ὠραία ἡ περιγραφή αὐτή, πού δείχνει τήν τραγικότητα τῆς αἰσθησης τοῦ κενοῦ πού γεννᾷ ἡ ἀπουσία τοῦ Θεοῦ. Αὐτή ἡ ἀνθρώπινη αἰσθησις εἶναι μᾶνα πού γεννᾷ τήν ἀνάγκη γιά ἔνωση μέ τόν Θεό.

Καλῶς ἐπιμένει ὁ Χ.Σ. στήν περί θανάτου ἀγωνία τοῦ Σωφρονίου, ἡ ὁποία ποιεῖ πνευματικότητα καί ἀνάγκη γιά τήν πραγματική ζωή καί τέχνη (σ. 280). Μάλιστα θά μπορούσα νά σταθῶ συλλογιστικά πάνω σέ περίτεχνες, ἀλλά καί ὀρθές ρήσεις τοῦ Χ.Σ., ὅπως αὐτή πού ὑπερτονίζει τά ἑξῆς: *“Σύμπασα ἡ κτίσις, εἴτε μέ τήν κατά φύση λειτουργία της εἴτε μέ τήν παρά φύση λειτουργία της, δείχνει τόν Θεό”* (σ. 284). Αὐτό πού θεωρεῖται συμπερασματικά εἶναι πῶς ἡ ζωγραφική εἶναι πραγματική τέχνη μόνο στήν ἀναφορά της πρὸς τόν δημιουργό, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐνωτικός (ἐνοποιός) τῶν πάντων (σ. 292). Ὁ γνήσιος θρηῖνος, λοιπόν, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θρηῖνος γιά ὅποια χαμένη ἐνότητα μέ τόν δημιουργό (σ. 293).

Β.5. Μία ἄλλη μεγάλη μορφή μέ τήν ὁποία κλείνει τήν ἐργασία του ὁ Χ.Σ. εἶναι ὁ γέρον Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης (σ. 249 ἔξ.). Στόχος τῆς ἐνότητας αὐτῆς εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ γέροντα γιά τή φύση. Ἐξετάζεται μάλιστα ὁ γέροντας σέ σχέση μέ ἀπόψεις τοῦ Theodor Adorno γιά τήν αἰσθητική θεωρία. Ὁ Adorno εἶναι ὁ ὑπερασπιστής τῆς ἀντιεγκεντρικῆς, θά λέγαμε, αἰσθητικῆς (σ. 303), μᾶς ἀποφατικῆς αἰσθητικῆς πού λέει ναί στή σιωπή (σ. 306). Ὁ γέρον Πορφύριος δέν θέλει τή σιωπή, ἀλλά τήν ὁμιλία ἢ, ὅπως λέει ὁ Χ.Σ., τήν ἐξομολόγησι.

Ὡστόσο, ὁ Χ.Σ. θέλει νά δεῖ συνθετικά, ἀφοῦ βέβαια δέν φοβᾶται τό δίπολο Ἀνατολή-Δύση, καί ἐνωτικά τόν φιλόσοφο καί τόν γέροντα. Ἀναζητᾷ τόν κοινό προβληματισμό καί γιά τήν ἀλήθεια ὅτι ὁ ἀποφατισμός δέν βρίσκεται ἀντιμέτωπος μέ τήν κατάφαση (σ. 307). Ἔτσι, ὁ Χ.Σ. δείχνει ἐμπρακτα ἐδῶ, στό τέλος, ὅτι δέν γυρεύει

νά πουλήσει τό παράδοξο ἐδῶ ἢ ἐκεῖ. Λέει: κι ἐδῶ κι ἐκεῖ. Καί κάνει λόγο γιά εὐρωπαϊκὴ παράδοση (σ. 308), κάτι πού δέν θά τό βρεῖ κανεὶς σέ ὡς τώρα γνωστά στὸν χώρο μας δογματικά μελετήματα. Αὐτό, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ Χ.Σ. ἀπὸ προηγούμενους δογματολόγους. Δέν ἔχει ἴχνος ἀπολογητισμοῦ τό ἔργο του, ἀλλὰ ζητᾶ νά ἐνώσει τὰ διεστῶτα τῆς ἀνθρώπινης ὀρθοδοξίας στὸν κοινὸ παρονομαστή τῆς οἰκουμενικῆς φύσης τοῦ Θεοῦ. Ὀφείλουμε ἐδῶ νά τονίσουμε ὅτι ἡ ἔκφραση τοῦ Χ.Σ. ἔχει ιδιαίτερη οἰκουμενικὴ ἔμφαση, διότι ἔχει ὡς μόνιμο ἐχθρὸ τὴ θεολογικὴ, ἢ ὅποια ἄλλη ἀποκλειστικότητα (σσ. 308-309).

Γι' αὐτό, ἄλλωστε, σ' αὐτὴ τὴν ἐνότητα ἀναδεικνύει καὶ τὴ σημασία τῆς φύσης στὴν ὅλη δημιουργία καὶ στὴ σχέση Θεοῦ-ἀνθρώπου. Ἀλλὰ καὶ τὸν πόνο μέσα σ' αὐτὴ τὴ φύση (καὶ ἔμπονη κτίση) θέλει νά τὸν καταξιώσει. *Ἡ ἀγία εὐαισθησία, λέει, σχετίζεται ἄμεσα καὶ λειτουργικὰ μὲ τὸν πόνο καὶ κατὰ συνέπεια μὲ τὴν ἀποκάλυψη, διότι μόνον ὁποῖος πονᾷ βλέπει* (σ. 312). Ἄν δέν κινδύνευε νά παρεξηγηθῶ, θά τολμοῦσα νά πῶ ὅτι ὁ Χ.Σ. κάνει μέσα ἀπὸ τὰ παραδείγματά του, πού διαλέγει νά ἐρευνήσει, οἰκουμενικὴ θεολογία, τὴν κατ' ἐξοχὴν θεολογία τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας (σ. 313). Οὐδόλως, ἐξάλλου, διαφωνῶ μὲ τὴν τακτικὴ τοῦ Χ.Σ. νά τοποθετεῖ μέσα στό κείμενό του αὐτούσια τὰ λόγια τῶν συγγραφέων του. Μοῦ ἔκανε ἐντονὴ ἐντύπωση τό κείμενο τοῦ Πορφυρίου μὲ τὸν ἀετό, ἄσχετα ἂν ὁ Χ.Σ. στὴν ἐπικεφαλίδα του προτιμᾷ τό αἶδονάκι. Ἴσως τό κάνει αὐτό γιὰ νά δείξει ἐμφαντικά ὅτι ἡ φύση ἀπὸ μόνη τῆς δέν μπορεῖ νά πάει πουθενά τὸν ἄνθρωπο (σ. 319). Καὶ 'γὼ τό ἔνοιωσα πολὺ καλά αὐτό μέσα ἀπ' τό συγκεκριμένο κείμενο, σάν νά συμπύκνωνε τοῦτο πράγματι ὅλη τὴν ἐργασία. Αὐτό εἶναι πού κατάλαβα, ὅτι πρέπει νά μάθεις νά μιλάς στὴ φύση τὴ γλώσσα τοῦ δημιουργοῦ τῆς κι ὄχι τὴ δική σου γλώσσα. Εἶναι ὠραία λοιπὸν ἡ γλώσσα τ' αἰδονιοῦ!

Γ. Ὁ Χ.Σ. δέν μίλησε δογματικά μὲ τίς ξερὲς καὶ ἀναίσθητες φωνές τῶν ὀρθόδοξων τιμητῶν (ἢ τῶν δῆθεν τιμητῶν τῆς ὀρθοδοξίας). Ἡ μελέτη του εἶναι ἀνοιχτὴ σέ ὅλους καὶ στὴ χαρὰ τῆς δημιουργίας του αὐτῆς ἀξίζει νά συμμετάσχει ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου πού πρόσφατα γνώρισε τὴ δευτέρη ἐκδοσή του (2006). Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ παρουσίασα τὴ σκέψη τοῦ φιλότεχνου μουσικοῦ καὶ θεολόγου, εὐχόμενος τὴν περαιτέρω ἐν δύο φύσεσι καλλιτεχνία του.

Σημείωση: Ἡ βιβλιοπαρουσίαση αὐτὴ, πού βελτιωμένη δημοσιεύεται στὸ παρόντα χώρο, διαβάστηκε σέ εἰδικὴ ἐκδήλωση γιὰ τὴν πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου τοῦ Χ.Σ., ἡ ὅποια ἔλαβε χώρα στὴ Βέροια μὲ διοργανωτὴ-φιλοξενούντα τὴν ἐκδήλωση τὸν Μητροπολίτη τῆς ἀνωτέρω πόλεως κ.κ. Παντελεήμονα (1-3-2005),

για την οποία μπορεί να διαβάσει κανείς στο: Παύλειος Λόγος τεύχ.
54 (2005) σ. 30]

ΙΩ. ΚΟΥΡΕΜΠΕΛΕΣ

Δρ. Θεολογίας

25-4-2007